

Značaj dela blagovnega proizvajalca

(Nadaljevanje)

Odgovor pa zahteva še nekaj. Upoštevati moramo velikost proizvodnje vsake skupine in njih delež v skupni blagovni proizvodnji, ki je potrebna za zadovoljitev družbenih potreb po čevljih. Tu pa lahko delamo razne kombinacije. Če ima največji delež v proizvodnji čevljev srednja skupina, tedaj njeni pogoji približno ustrezajo povprečnim družbenim pogojem izdelovanja čevljev. Njen delovni čas... 10 ur... se približuje družbeno potrebnemu delovnemu času. Koliko se mu približuje? To je odvisno od tega, v kakšnem razmerju je delež proizvajalcev I. skupine do deleža proizvajalcev III. skupine. Kolikor se blagovne množine I. in III. skupine odmikajo po velikosti ena od druge, se odmika tudi družbeno potreben delovni čas od... 10 ur. Če je delež I. skupine znatnejši od deleža III. skupine — srednja pa daje največjo množino blaga, tedaj je družbeno potreben delovni čas večji kakor 10 ur. Giblje se med 10 in 12 ur. Morda nekje okrog 11 ur. Vse je odvisno od tega, kolikšno družbeno potrebo krije proizvodnja I. skupine, to je, koliko ima delovna produktivnost te skupine pomen za zadovoljitev družbenih potreb.

Nasprotno je, če je delež I. skupine v množini skupne proizvodnje brezpomemben, delež III. skupine pa zelo znaten, kljub temu da nudi II. skupina pretežno količino. Tedaj je družbeno potreben delovni čas nekje med 10 in 8 urami. In tako dalje.

Družbeno potreben delovni čas izraža zapleten odnos v proizvodnji. Je odsev povprečne delovne storilnosti, to je, vsebuje toliko abstraktnega dela v proizvodni enoti, kolikor je nujno glede na raven delovne storilnosti, ki vlada na nekem področju proizvodnje in po kateri je potrebna neka količina družbenega dela, da bi se zagotovila proizvodnja za družbene potrebe. Vsaka enota te skupne blagovne množine je predstavnik določene velikosti tega družbenega dela — ali vrednosti. Je predstavnik družbeno potrebnega dela.

»Torej določa velikost vrednosti neke uporabne vrednosti samo količina družbeno potrebnega dela ali delovni čas, ki je družbeno potreben za njeno izdelavo. Posamezno blago velja tukaj kot povprečen izvod svoje vrste sploh.« (Marx: Kapital I, str. 7)

Vrednost blaga je spremenljiva velikost. Sama ekonomska zakonitost, ki izhaja iz vloge vrednosti, sili k spreminjanju... bolj točno k skrajšanju družbeno potrebnega dela, s tem pa tudi k zmanjšanju vrednosti izdelka. Zato je kot določilo vrednosti blaga treba vzeti družbeno potreben delovni čas, ki je po danih pogojih delovne storilnosti potreben za ponovno proizvodnjo blaga enake vrste. Če se v našem primeru povečuje delež III. skupine — kjer traja delovni čas 8 ur — pri zadovoljevanju družbenih potreb, vsebujejo vsi čevlji, tudi tisti, ki so bili prej izdelani, vrednost, ki ustreza temu novemu položaju. Družbeno potreben delovni čas ne bo nad 10 urami dela, temveč nekje pod njimi. Težil bo proti 8 uram dela itd. To povzroča zakon vrednosti. S tem pa se bomo ukvarjali v XI. poglavju.

Vrednost blaga se v zvezi z delovno storilnostjo spreminja. Gibanje ima pri

tem nasprotno smer. Povečanju delovne storilnosti ustreza znižanje blagovne vrednosti. To je razumljivo. Kolikor večja je delovna storilnost, toliko manj dela se zahteva za izdelavo nekega blaga... manj družbeno potrebnega dela. Drugo stran tega tvori povečano materialno bogastvo družbe... Kajti — ob predpostavki, da so se povečale potrebe družbe in da se mora še naprej trošiti enak delovni čas — imamo sedaj pri večji delovni storilnosti (denimo, da se je povečala za 100 %) dvakrat več izdelkov. Enaka vrednost, enaka velikost družbenega dela je vsebovana v dvakrat večji množini uporabnih vrednosti. In zato je družba bogatejša — ne na vrednosti, temveč na uporabnih vrednostih, na tistem, kar

tudi tvori dejansko bogastvo. Vsaka posamezna uporabna vrednost pa vsebuje za polovico manjšo vrednost kakor prej.

Vrednost in zakonitosti, ki so ji lastne, so zato posredni način izražanja in razvijanja produktivnosti človeškega dela.

Ko se poveča delovna storilnost, se v proizvodni enoti zmanjša skupno delo — tako tisto, ki izhaja iz proizvodnih sredstev (minuto delo), kakor tudi tisto, ki je iz nanovo dodanega dela (živo delo). Z drugimi besedami, zmanjšuje se tako stara vrednost, manjša pa postaja tudi nanovo dodana vrednost. Kako se pri tem gibljejo posamezni deli blagovne vrednosti, smo povedali v poglavju o delovni storilnosti. V tem gibanju prihaja do veljave težnja po čim krajšem družbeno potrebnem delu za določeni izdelek — manj minulega in krajši delovni čas novega, živega dela.

Socialistična blagovna proizvodnja

a) Nujnost blagovne proizvodnje

Blagovna proizvodnja je nujna tudi med prehodnim razdobjem iz kapitalizma v komunizem. Iz katerih vzrokov? Prav iz vzrokov, ki so vsebovani v njeni pozitivni ekonomski funkciji za dolgo dobo razvoja družbenih proizvodnih sil.

Kakor vemo, je na blago vezana posrednost pri realizaciji in potrjevanju družbenega značaja dela. Ta posrednost se pojavlja kot objektivna družbena sila, ki je neodvisna od zavesti ljudi in njihove volje. Družbenost dela nastopa kot nekaj, kar je izven ljudi, kot lastnost stvari, to je kot lastnost blaga. Pojavlja se kot njena vrednost. Sele znanost odkriva pravo vsebino te vrednosti, njeno družbeno substanco — abstraktno delo. Tega pa se na blagu ne da videti. Kar pravi in vsiljuje kot pogoj, da proizvajalec in njegovo blago obstaneta v tem blagovnem svetu, je izboljšanje njegovega dela v vsakem pogledu. Proizvajalec sili, da razvija vse činitelje delovne produktivnosti... da znižuje vrednost svojega blaga. Samo tako, da je individualna vrednost blaga nekega proizvajalca nižja od njene družbene vrednosti, pridobi ta večjo vrednost; pridobi »več dela za manj svojega dela« ali povečani delež v prisvajanju družbeno uporabnih vrednosti — po razdelitvi, ki se imenuje blagovna izmenjava.

Blagovna zakonitost vrednosti sili k zmanjšanju substance abstraktnega dela, to je družbenega dela v proizvodni enoti. Druga plat tega je... da ista množina družbenega dela daje čedalje večjo količino uporabnih vrednosti... je čedalje bolj ploden vir materialnega bogastva družbe.

Abstraktno delo — ali vrednost blaga — pa obstaja samo s pomočjo široke verige konkretnih del. Drugače ne more. Sistem konkretnih, družbeno koristnih del — ki se povečuje — ali množine najrazličnejših uporabnih vrednosti, družbeno koristnih, potrebnih uporabnih vrednosti... je edini način realizacije družbenega dela. Uporabna vrednost za druge je v družbenem razmerju pogoj za vrednost. To je, kakor pripominja Marx, isti tisti zakon, da je uporabna vrednost blaga nosilec vrednosti, samo opazovana v razviti obliki, na stvarni, najširši družbeni osnovi.

Vsega tega se blagovni proizvajalci ne zavedajo. Zanimajo jih cene — v prihodnji temi pa bomo videli, da predstavljajo cene družbeno delo v denarni obliki — in kako se prodaja neko blago. Prav po tem mehanizmu pa realizirajo zahteve družbene proizvodnje, čeprav obstaja kot proizvodnja blaga. Proizvodna pobuda blagovnih proizvajalcev nujno vključuje:

— povečanje delovne storilnosti... družbenega dela,

— proizvodnjo potrebnih dobrin koristnih, dobrih kakovosti... družbenih uporabnih vrednosti.

Drugače blagovni proizvajalci ne morejo. V tem je pozitivna funkcija blagovne proizvodnje in njenega zakona... vrednosti. V tem je ekonomska vsebina tega zakona.

Vsekakor se ta zakonitost ne realizira gladko. Razen drugega predpostavlja sistem proizvodnje, v katerem neizogibno vlada anarhija. Odtod pa tudi — neizogibnost določenih izgub. Neka količina uporabnih vrednosti si ne pridobi družbenega priznanja. Propade, z njo pa propade tudi v njej vsebovano delo. To zapravljanje človeškega dela pa se po eni strani razdeli na neko število blagovnih proizvajalcev. Pri nekaterih se pojavlja kot izguba. Potrošeno konkretno delo nekaterih ni priznано tudi kot »abstraktno delo« — kot družbeno koristno delo. Nekateri pa samo delno dobijo to priznanje. To so tisti, ki imajo to nesrečo, da trošijo individualno več delovnega časa, kakor znaša družbeno potreben delovni čas. Tudi ti vedno izgubljajo.

Gibanje teh izgub ima prav tako koristno plat z družbenega stališča. Izloča neko število proizvajalcev kot blagovnih proizvajalcev. Dejansko izloča zastareli način dela, proizvodnjo, v kateri je delovna storilnost nizka, ki glede na dano stopnjo ni več ekonomska za družbo. Nikakor pa ne izloča in niti ne zmanjšuje dane vrste proizvodnje kot take. Preprosto jo prestavlja in osredotoča tam, kjer so pogoji zanjo najugodnejši in kjer je najbolj smotrna z vidika družbenih interesov in družbenega napredka.

V tem je blagovna proizvodnja ob vsej anarhičnosti in konkurenci, propadanju

(Nadaljevanje s 15. strani)

nekaterih in dvigu drugih, kar se neogibno dogaja, pozitivna. Ob vsem tem torej razvija družbeno koristno proizvodno pobudo. Sili k razvoju sil in pogojev, ki so interes družbe, neglede na to, da je nosilec tega posamezni interes blagovnega proizvajalca. Posamezni interes in individualnost blagovnega proizvajalca dejansko dajejo pečat naglice taki proizvodni iniciativi, ki vodi k povečanju materialnega bogastva družbe in k njegovemu nadaljnjemu razvoju.

Zato je blagovna proizvodnja dolgo progresivna. Zato je tudi neizogibna v sodobnem prehodnem razdobju... kot socialistična blagovna proizvodnja. Iz teh razlogov.

Blagovna proizvodnja ostaja nujnost tako dolgo, dokler ne bodo proizvodne sile porasle v taki meri, da bodo zelo, zelo bogat vir najrazličnejših uporabnih vrednosti. Ostaja nujnost, dokler se ne bo uresničila zelo velika produktivnost človeškega dela. Dokler se ne bo količina dela, ki jo vsebuje proizvodna enota, reducirala na brezpomembno količino. To pomeni, dokler se ne bo razvila do skrajnih posledic njena notranja zakonitost... z manj družbeno potrebnega dela več, ogromno veliko uporabnih vrednosti. To pa bo dosegljivo predvsem z razvojem strojnega sistema proizvodnje, z njegovo izredno izgraditvijo v vseh človeških dejavnostih in zato... z reduciranjem človeškega dela na nadziranje strojnih proizvodnih mehanizmov... na trošenje možganov in živcev (zelo malo mišic), na abstraktno delo. To bo dosegljivo s prenosom konkretne strani dejavnosti na raznovrstne in avtomatizirane strojne naprave. Sele na tej osnovi bo končno odpravljeno nasprotje med družbenim in posameznim delom, med abstraktnim in konkretnim delom, med vrednostjo in uporabno vrednostjo. Proizvodnja bo popolnoma odvrгла svojo mistično obliko blagovne proizvodnje. Človeško delo bo postalo vnaprej in znanstveno urejeno družbeno delo. Bo skoraj povsod enake kakovosti, enako trošenje možganov in živcev. Neopojmljivo obilje materialnih dobrin pa bo zaradi tako velike delovne produktivnosti omogočalo neposredno družbeno razdelitev — proizvodnih sredstev kot družbenih, potrošnih sredstev pa — po potrebah ljudi. To pa je že dograjena komunistična družba.

Z ukinitvijo kapitalizma torej ni mogoče takoj odpraviti tudi blagovni značaj delovnih proizvodov. Za tem tičijo, kakor smo povedali, globlje ekonomske zakonitosti. Kapitalizem je v splošnem smislu taka zgodovinska oblika proizvodnje, ki v najbolj ostri meri razvija delovanje blagovnih zakonitosti, zato pa je tudi najhitrejša oblika dosedanjega gibanja družbe. Zato je v vsakem pogledu revolucionaren. Odpravlja vse zastarele načine proizvodnje in na tehnični obstoja v »svobodnem tekmovalju« pušča samo tiste, ki so nosilci najnaprednejšega načina in metode proizvodnje. Njegove glavne pridobitve — podružbljenje proizvodnje na osnovi strojne tehnike in izgrajevanja svetovnega gospodarstva — so plod teh blagovnih zakonov, ki se pojavljajo kot zakoni kapitala, kot zakon profita.

Učinek tistih globljih zakonov, ki dremajo v blagovnem bistvu, ostane tudi v socialistični prehodni dobi. Vsekakor imajo na drugačnih tleh družbenih odnosov drugačno intenzivnost učinkovanja in drugačni družbeni smisel. Toda kot zakonitosti ostanejo. Zato se socialistični proizvajalci nujno pojavljajo kot blagovni proizvajalci. Imeti morajo svojo proizvodno samostojnost, to je ekonomsko individualnost. Kot proizvajalci morajo imeti »svojo« oblast v odločevanju o proizvodnem trošenju svojega dela in proizvodnih sredstev... »oblast« v odločanju o proizvodnji določenih uporabnih vrednosti kot vrednosti, kot blaga. Imeti morajo tudi v tem svoj individualni interes, ki ni popolnoma identičen z družbenim — ki se šele povezuje z zamenjavo blaga, s tržiščem — ki pa tudi ni tako nasproten družbenemu kot v kapitalizmu.

Socialistični delovni kolektivi morajo nujno biti blagovni proizvajalci s posebnostmi, ki nastajajo, ker gre za socialistične proizvajalce.

V človeški moči je vsekakor tudi, da v neki meri duši objektivne ekonomske zakone. Posebno, ko se izvede centralizacija proizvodnih sredstev kot družbenih in pod oblastjo politične sile, kakršna je država, to je socialistična država. Toda kaj vse poraja dušenje objektivnih ekonomskih zakonov v danih pogojih.

b) Ekonomske in družbene posledice dušenja blagovnih zakonitosti

Objektivni zakoni zahtevajo posrednost — po blagu in tržišču — v realizaciji družbenega značaja in družbenega interesa proizvodnje. Država, ki razpolaga z družbenimi proizvodnimi sredstvi, gre lahko, posebno če zajema veliko ozemlje, kjer se ugodno kombinira naravno bogastvo — tudi po drugi poti realizacije družbenega značaja proizvodnje. Lahko neposredno in do potankosti regulira človeško delo kot družbeno delo, vnaprej, s podrobnim in vse zajemajočim planom. Lahko (na videz) zanemari blagovnost proizvodnje, to je zaduši blagovno stran proizvodnje. Toda, kaj to pomeni?

Taka vloga države predstavlja neposredno razdelitev proizvodnih sredstev kakor tudi potrošnih sredstev na ravni splošnega pomanjkanja enega in drugega. Posebno, ker pospešuje iluzijo o vsemogočnosti države v ekonomskem razvoju, ureditev vseh odnosov na načelu določenega programa industrializacije in ustvarjanja vseh števitih proizvodnih, posebno pa neproizvodnih služb, s katerimi obkrožuje novo družbo. To popolnoma ukinja vsak pomen in vlogo delovne storilnosti. Vse obsegajoči plan pospešuje nešteto konkretnih del. Zaradi nezadostne tehnične razvitosti proizvodnje, zaradi velikega deleža živega dela v tovarnah, pa ostaja asortima izdelkov zopet omejen, kakovost pa ni na ravni možnosti in družbenih potreb. Kratko

— vsaka uporabna vrednost je vnaprej določena kot družbeno uporabna vrednost. Za njeno kakovost se ne vpraša. Samo... ali je na razpolago.

— Vsako potrošeno delo je vnaprej določeno kot družbeno delo. Za količino potrošenega dela na proizvodno enoto... se ne vpraša. Družbeno potrebno delo kot ekonomska kategorija ne obstaja. Vsako

delo je družbeno potrebno... z vso količino. In vsako konkretno delo je družbeno koristno. Vlada popolna enotnost posameznega in družbenega dela... na ravni velike potrošnje individualnega dela za proizvodno enoto.

To je tisto, kar ekonomsko prinaša tako stanje v razmetih nezadostne razvitosti proizvodnih sil. Toda zelo važne so tudi posledice, ki nastanejo v samih družbenih odnosih prehodnega razdobja. Kažejo se v naslednjem:

— Prvič postane zelo odgovorna vloga države, njenega aparata, v upravljanju družbe, njenega gibanja. Njegova dejavnost je vsestranska. Povsod neposredno upravlja. Zato mora biti številčen, imeti mora številne organe in veliko množico uslužbencev, da bi bilo mogoče vse zapleteno ekonomsko življenje zajeti, evidentirati in gibati... v akciji vsakega dne. To potencira razvoj neproizvodnih funkcij v družbi. Razen tega zmanjšuje tudi s splošnega stališča uspehe v delnem večanju delovne produktivnosti v tistih proizvodnih vejah, ki jih industrializacija pospešuje. Po svoje potepta ekonomski pomen delnega napredka delovne storilnosti.

— Drugič pomeni ta vloga državnega aparata, da se v njem osredotoča oblast nad ljudmi, proizvajalci... ekonomska oblast nad vsem ekonomskim življenjem družbe in vsakega posameznika. Premoči družbene proizvodnje in njeno pogojevanje individualnega ekonomskega življenja se kaže sedaj kot oblast in premoč državnega aparata v družbi. V njem se pravičkov pooseblja povezanost družbene proizvodnje in razdelitve. Postaja dejansko temeljni pobudnik in osnovno orodje gibanja h komunizmu — glavna sila v sistemu diktature proletariata, kakor je formuliral Stalin. Družbeno upravljanje gibanj stvari postane dejansko upravljanje gibanja družbe, v prvi vrsti dejanska oblast neproizvajalcev nad resničnimi proizvajalci.

Določeni pogoji lahko začasno vsilijo tak odnos socialistični revoluciji. Za določeno dobo je lahko progresiven, ker centralizira družbena sredstva v graditev ključnih vzvodov ekonomskega življenja. Politična in ekonomska oblast v družbi pa združena in poosebljena v funkcijah državnega aparata nujno poraja težnjo birokratizacije. To je težnja izrojevanja države... organov revolucije v »silo nad družbo«, ki mu absolutno vlada. A dovolj je, da kakšen stalinski ideolog absolutizira to vlogo države, razglasi te odnose za »čisti socializem«, pa je birokratizem — izvršeno dejanje. Postane stvarnost, ideološko in praktično.

Vsekakor družba tudi v teh pogojih realizira določen napredek. Osredotočenje naporov, da bi se razvilo določeno ekonomsko področje, ki se realizira s pomočjo te oblasti državnega aparata, mora dati rezultate. Celota ekonomskega gibanja pa resno trpi. Razen tega pa ni nobenega merila ekonomske smotrnosti količine in vrste človeškega dela. Ni racionalnosti v vodenju družbenega gospodarstva niti množične pobude, da bi gospodarstvo postalo racionalno. Vse se veže na funkcijo, oblast in zavest državnega aparata, ki organsko vključuje tudi aparat, ki upravlja gospodarske enote — direktorije podjetij in druge.

(Nadaljevanje sledi)